

## בן ציון גרובר הארות לפרשת בן סורר ומורה

כרמב"ן וההולכים בעקבותיו שזו תקנת הרבים "לייסר בו את הרבים" או שמא כר' חיים בחדושו שמדמהו לדין הריגת נחש, או כיד רמ"ה שטוען שזהו מדין רודף.

אך כבר כאן בסוגיא מתחילים לבצבץ ניצניה של הבעיה בה דנים חז"ל ברוח קדשם במספר סוגיות בפרקנו והיא מה גילו של בן סו"מ. לכאורה קטן פטור מצד אחד, ומן הצד שכנגד גם דרשו בן ולא איש א"כ מתי הוא זמן הביניים בו יכול אדם ליהפך לבן סו"מ.

וזהו מסקנת הגמ' כפי שמוכחת להלכה ברמב"ם (ממרים פ"ז ה"ה): "לא ענש הכתוב קטן שלא בא לכלל המצות וכך איש שגדל והרי הוא ברשות עצמו אינו נסקל מפני שגנב ואכל ושתה אכילה זו המכוערת. הא כיצד מפי השמועה למדו שאין דין זה אלא בבן שלוש עשרה שנה ויום אחד שהביא שתי שערות עד שיקיף כל הגיד לאחר שיקיף השיער כל הגיד הרי הוא ברשות עצמו ואינו נסקל". ובהלכה ח': "כל ימיו של בן סו"מ אינו אלא שלושה חודשים מאחר שיביא שתי שערות. לפי שאפשר שתתעבר אשתו ויהיה עובר נכר בשלושה חודשים ונאמר כי יהיה לאיש בן סורר ומורה ולא אב סורר ומורה למדת שאם הקיף השיער את כל הגיד קודם שישלים שלוש חודשים הרי זה פטור".

לכאור' זהו עמק השוה מאוד מענין. (מחפשים זמן שהוא לא יום ולא לילה), שיהיה כבר לא קטן אך עדיין לא איש והפשרה מתמצית בשלושה חודשים. והדבר צריך באור.

יוצא בבירור ממדרשי ההלכה ומהגמ' שבן סורר ומורה אינו נהרג על מעשיו וחטאיו שעבר. שהרי מעשיו כפי שיבואר לקמן כלל אינם מחייבים מיתה בפני עצמם.

חז"ל הבינו שחידוש התורה בבן סורר ומורה הוא אחר לגמרי. מסתבר שמעשים

"כי יהיה לאיש בן סו"מ איננו שומע בקול אביו ובקול אמו, וייסרו אותו ולא ישמע אליהם. ותפשו בו אביו ואמו והציאו אותו אל זיקני עירו ואל שער מקומו, ואמרו אל זקני עירו כגנו זה סו"מ איננו שומע בקולנו זולל וסובא. ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים ומת ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו". (דברים, כ"א).

לכאורה מהעולה מהפסוקים ניצבת בפנינו פרשה העוסקת ביחסי הבן והוריו מרות ההורים על הבן וחובתו לשמוע אליהם.

אך, עיון קל במדרשי ההלכה חושף בפנינו מערך הלכתי שונה לגמרי. כל ענין יחסי ההורים והבן מואר באור אחר, ולאור זה גם מוצאות מסקנות הלכתיות ע"ס דרשות חז"ל וראייתם הכוללת, ראיית תורת שבע"פ את הדברים.

בן סו"מ — גילו ומינו

המדרש מביא (מדרש הגדול דברים כ"א) בן, ולא איש, ולא קטן שהקטן פטור שלא בא לכלל המצוות. וכך מובא במשנה הראשונה: "קטן פטור שלא בא לכלל מצוות" הגמ' שם דנה בפטור הקטן.

"קטן מג"ל דפטור? מנלן כדקתני טעמא שלא בא לכלל מצות ותו היכא אשכחן דענש הכתוב ליבעי קרא למיפטריה? אנן הכי קאמרינן אטו בן סו"מ על חטאו נהרג ע"ש סופו נהרג וכיון דע"ש סופו נהרג אפ' קטן נמי. ועוד בן ולא איש קטן משמע אמר ר' יהודה אמר רב דאמר קרא וכי יהיה לאיש בן בן הסמוך לגבורתו של איש". (רש"י — "וכי יהיה לאיש בן סורר ומורה, לכשיגיע לכלל איש הבן הזה קורא לו הכתוב בן סורר ומורה").

לגבי פטור קטן הדברים תלויים בסיבת הריגת בן סו"מ, כפי שיבואר לקמן האם

וחוויות מסויימים שעובר הבן בשלב מסויים בחייו משפיעות ומעצבות את אישיותו לכיוון מסויים. נפשו הנמצאת בתהליך עיצוב מושפעת לרעה ונחרטת בה צלקת שמתפתחת ותביא בסופו של דבר לדברים אחרים, כדברי הגמ' סנהדרין ע"ב: "הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב".

וזוהי התלבטות חז"ל שהביאה לצמצום טווח הגילים בהם ניתן ליהפך לבן סורר ומורה.

מצד אחד ודאי שקטן שעדיין לא בר-דעת ואפי' יש בו כבר דעת הרי דעתו קלה, לא ניתן להתלות במעשה שעשה ולומר הנה הוא כבר מוכיח על סופו. הדברים יתגלגלו ויובילו לשפיכות דמים. שהרי ייתכן וזוהי רוח שטות שנכנסה בו, ייתכן שנסתף מסיבות אחרות, יותר מכך גם אם עשה זאת מסתבר שהדברים לא משפיעים על נפשו בצורה כ"כ נחרצת שהגלישה במדרון החלה ולא ניתן לעצור אותה. זהו גיל שניתן בו עדיין לחנך ניתן לעצב את הקטן ולא ניתן להסיק מסקנות נחרצות כלל. ומן הצד השני אדם או איש בלשון חז"ל שכבר הליכי נפשו מעוצבים פחות או יותר, הוא כבר עבר את גיל בניית האישיות. כאן אין חשש שמעשה שלכאורה פעוט יחסית יעיד ויצביע על תהליך, מעשה כזה שניתן לטעון ולתלות שהשפיע בתוככי נפשו. שהרי אותו אדם כבר נטבעו בו התכונות הבסיסיות שלו ולמרות שכמובן הן ניתנות לשינוי זהו לא דף חלק ויש צורך במאמץ כדי למחוק לשנות ולהוסיף. ולכן לא ניתן לפרוץ ולהרחיב את השפעות מעשיו הרעים אל מעבר לתוצאות הישירות הנראות מעל פני השטח. וודאי וודאי שלא ניתן לנבא לו את הסוף המר שמנבאים חז"ל לבן סורר ומורה.

והדיאלקטיקה הזו, ההתלבטות מתי בדיוק הגיל בו ניתן להצביע ולומר כאן ועכשיו זהו הזמן הקריטי זה מה שהנחה לכאורה את חז"ל

בחיפושיהם. כמוכן, ייתכן שיש קטן שהתהליך קורה אצלו קודם וייתכן שישנו "איש" שעדיין לא עבר את התהליך, אך זמן הביניים שלדעת חז"ל מעשים שקורים אז ודאי מורים על אופי ותכונות עמוקים יותר מצד אחד, וישפיעו ויעמיקו לחדור ולהרוס מהצד השני זהו גיל שהגיעו אליו שלושת החודשים מאחר שיביא שתי שערות. לאחר שכבר הנץ ונראה אחד מסימני הבגרות של הנער ועדיין לא תתכן מציאות של אב זהו הזמן שמהווה נקודת המפגש בן קטן ל"איש" ייתכן וזוהי גם המשמעות של קביעת חז"ל "כי יהיה לאיש בן סו"מ ולא אב סורר ומורה" ברגע שאדם נהפך לאב פוטנציאלי הוא כבר מבגיר בצורה כזו שכבר לא ניתן לומר בודאות שמעשיו מורים על סופו.

לאור דברים אלו קבלנו מבט קצת מחודש על פרטים ומחלוקות אחרים בדיני בן סו"מ.

בירושלמי סנהדרין פ"ח ה"א מובא "א"ר יסא כל אילין מיליאי לא מסתברין דלא חילופין. תני תדע לך שהוא כן מי היה בדין שיהא חייב הבן או הבת הוי אומר הבת ופטרה התורה את הבת וחייבה את הבן. מי היה בדין שיהא חייב קטן או גדול הוי אומר גדול פטרה התורה את הגדול וחייבה את הקטן. מי היה הדין שיהא חייב הגונב משל אחרים או הגונב משל אביו ואמו הוי אומר הגונב משל אחרים פטרה התורה הגונב משל אחרים וחייבה הגונב משל אביו ואמו. ללמדך שכלם אינן אלא בגזירת המלך".

ברייתא: אמר ר' שמעון בדין הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סו"מ, שהכל מצויין אצלה בעברה (וכשהיא זוללה וסובאה בקטנותה סופה.... עומדת בפרשת דרכים ומרגלת הבריות לעבירה בשביל אתנן — רש"י).

יוצא לכאורה שגזירת הכתוב שחייבה בן ולא בת אינה מובנת. אך לדברינו ייתכן והסיבה פשוטה, בת שדעתה קלה שניתן לשנותה בקלות שלא ניתן לומר עליה שקועה לגמרי בתאוותיה עליה לא אמרה התורה סופה

יוכיח שהרי לא ניתן לדעת. אמנם קלה היא לחטוא עכשיו אך אין הדברים נובעים מהרס באושריות הנפש אלא מתוך שטחיות ולא ניתן לתלות ולומר נפשה הושחתה בצורה כזו שתוביל אותה בעתיד לשפיכות דמים. ודברים מפורשים בכיוון זה מצאתי במאירי בפירקנו העוסק ג"כ בשא' שהועלתה בירושלמי ובבבלי לגבי חיוב בן סו"מ בכך ולא בכת. וז"ל "וכן הוא דורש בה בן ולא בת ר"ל שהבת אינה נידונית בדין סורר ומורה כלל שלא הקפידה תורה אלא על מי שדרכו להמשך אחר תאוותיו ולהשתקע בהן ואין זה בבת אלא בכך. שדברים אלו אעפ"י שגזירת הכתוב הן כלן נמשכות לענין זה ואעפ"י שבתחילת העיון יראה במקצת הפרטים הפך הדברים הנ"ל". עכ"ל.

יוצא שאף אם נאמר כך בבבלי שזהו פירוש הדברים וזהו חידוש התורה בגזירת הכתוב בכך סו"מ, בירושלמי נכתב בפירוש גזירת מלך היא וזוהי לשון שאינה מורה כדברינו וקשה יהיה להניח שזו כוונת הירושלמי אלא נראה באמת שהתלמודים חלוקים בענין זה.

גדרי ההלכה כלפי הוריו.

ותהליך הפיכתו לבן סו"מ.

כאן בפרטי הדינים כלפי הוריו אנו מגיעים לבעיה יותר סבוכה. הרבה הם הלומדים את הפרק ויוצאים בהרגשה שהדבר היחיד העומד ומסביר את דרישות התורה מבן סו"מ ע"פ חז"ל בדרישותיהם הוא להקשות על מציאות בן סו"מ.

ליצור מצב בו לא תתכן כלל אפשרות מעשית לבן סו"מ. הבאת הענין עד כדי אבסורד.

באם נתעלם לרגע מהמחלוקת האם בן סו"מ לא היה ולא נברא, אלא ננסה לדון בדברים שעמדו מאחורי מדרשי ההלכה של חז"ל בפרטי דינים אלו ייתכן ונמצא קו אחר שעובר כחוט השני וזהו אותו מניע שאנו מחפשים. וח"ו שנתלה בעלמא שיש כאן מגמה בחז"ל להביא לידי מצב של חוסר יכולת מעשית ליצירת בן סו"מ.

וכך מתמצות הלכות אלו ברמב"ם. (ממרים פ"ז ה"י). "היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה אמו רוצה ואביו אינו רוצה אינו נעשה בן סו"מ שנאמר ותפשו בו אביו ואמו. היה אחד מהם גדם או חגר או אלם או סומא או חרש אינו נעשה בן סורר ומורה שנא' ותפשו ולא גדמים. והוציאו אותו ולא חגרים ולא אלמים בננו זה ולא סומים, איננו שומע בקולנו ולא חרשים".

לרשימת פרטים ארוכה זו מצטרפת גם ברייתא המובאת בגמ' (סנהדרין ע"א ע"א) "תניא נמי הכי ר' יהודה אומר אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול ובמראה ובקומה אינו נעשה בן סו"מ מאי טעמא? דאמר קרא איננו שומע בקולנו מרקול בעינן שווה מראה וקומה נמי בעינן שוין".

כל זה מצד הדרישות ההלכתיות מאביו ומאמו אך במקביל גם רבים הפרטים בתהליך הפיכתו לבן סו"מ ומראיית הדברים יחד ייתכן ונמצא את ההנמקה לכך.

רמב"ם, ממרים פ"ז ה"ב:

"אכילה זו שהוא חייב עליה דברים הרבה יש בהם והן כולן הלכה מפי הקבלה. אינו חייב סקילה עד שיגנוב משל אביו ויקנה בשר ויין זול, ויאכל וישתה חוץ מרשות אביו בחבורה שכולן ריקנין ופחותין. ויאכל הבשר חי ואינו חי מבושל ואינו מבושל כדרך שהגנבים אוכלים וישתה היין מזוג כדרך שהגורגנים שותים. והוא שיאכל משקל חמישים דינרים מבשר זה במלוגמא אחת וישתה חצי לוג מיין זה בבת אחת. גנב משל אביו ואכל אכילה זו ברשות אביו או שגנב משל אחרים ואכל אכילה זו המכוערת בין ברשות אביו בין ברשות אחרים הרי זה פטור. וכן אם גנב משל אביו ואכל אכילה מכוערת כזו ברשות אחרים והיתה אכילת מצוה אפי' מדבריהם (או אכילת עבירה אפי' מדבריהם) פטור שנא' איננו שומע בקולנו שאינו עובר באכילה זו אלא על קולם יצא זה שעבר בה על דת, או שאכלה בדבר מצוה. כיצד אכל אכילה זו המכוערת עם החבורה הרעה שאוכל עמהם בדבר מצוה

או שאכלו מעשר שני בירושלים אפי' אכלו בתנחומי אבלים שהיא מצוה מדבריהם הרי זה פטור. וכלן אם אכלה מנבילות וטריפות שקצים ורמשים אפי' אכל בתענית צבור שהיא עבירה מדבריהם הרי זה פטור מן המיתה".

בצורה כללית ייתכן וניתן לומר שהתורה דרשה למצוא מקרה בו מקסימום הפרטים יובילו אותנו למסקנא המרה, שהרי לא דברים פשוטים הם להרוג אדם ע"ש סופו, בהרבה מקומות אנו נתקלים במושג הבחירה, ובכל מקום אחר בתורה אדם נענש על מעשיו (עיין חנוך – בבראשית) ואילו כאן התורה דורשת מאיתנו שניקח על עצמנו להרוג אדם ע"ס מה שיעשה בעתיד. דבר זה ייתכן רק כאשר כל הפרטים מוליכים ומוכילים למסקנא שמה שיעשה זה מתוך מרידה בהוריו וסופו שיפרוק עול לגמרי ויגיע לשפיכות דמים.

כאשר אפי' עובר על ד"ת פטור כדברי הרמב"ם: "שנאמר איננו שומע בקולנו שאינו

עובר באכילה זו אלא על קולם. יצא זה שעבר בה על דת". ז"א אם ניתן לתלות את המעשה באיזו שהיא מרידה אחרת מלבד מרידה בהורים כאן כבר לא ניתן לטעון בודאות גמורה זה יהא סופו. וכך מתפרשים הדברים בשאר פרטים בתהליך הפיכתו לבן סו"מ ואיני רוצה להאריך. כך אולי גם נבין את הגדרים הנדרשים בהוריו. כאשר ניתן לתלות את מרידתו בחולשתם או בהתנהגות מיוחדת שלהם, והיוצא מכך שייתכן ואם הוריו אנשים אחרים לא היה מגיע לכך, בוא נאמר שאם ניתן לתלות בנסיבות חיצוניות מלבד מרידה חזיתית גרידא בהורים, כבר אנו פוטרים אותו ולא מצווים לקחת על עצמנו הכרעת ספק ולהורגו. אם אביו גדם או סומא כבר ניתן לומר ששליטתו על בנו היתה פחותה וממילא הגיע למה שהגיע אך הדברים שעשה הבן לא מורים על תהליכים ותהפוכות עמוקים יותר בשורש אופיו ונפשו.

